

Pastels

het pastelportret
in Nederland

Pastels

het pastelportret
in Nederland

Fleur Siedenburg

Rudi Ekkart en Claire van den Donk

Thérèse Schwartze, Maria Catharina Josephina Jordan, 1908, pastel. Rijksmuseum Amsterdam, Legaat van mevrouw M.C.J. Breitner-Jordan, Zeist

Voorwoord

De bloei van het pastelportret in Nederland danken we in grote mate aan buitenlandse kunstenaars. De verfijnde techniek van het tekenen van pastelportretten kwam voornamelijk uit Frankrijk overwaaien, maar kreeg in de achttiende eeuw ook voet aan de grond in Nederland. In eerste instantie was dat door Frans opgeleide kunstenaars als Jean-Étienne Liotard en Jean-Baptiste Perronneau.

In deze publicatie wordt een overzicht geschetst van het pastelportret in Nederland. Het laat duidelijk zien dat de techniek na de introductie in de achttiende eeuw ook in Nederland tot grote hoogte kwam. In deze publicatie wordt terecht opgemerkt dat de portrettisten die met pastel werkten een grotere invloed op de Nederlandse portrettraditie hebben gehad dan vaak is verondersteld. Pastels van Charles Howard Hodges hingen bijna huis aan huis aan de grachten van Amsterdam. Uiterst verfijnd zijn ook de pastelportretten van Heinrich Siebert. De kwaliteit van zijn pastels is onmiskenbaar en het feit dat er in deze publicatie vrijwel voor het eerst een hoofdstuk aan de kunstenaar wordt gewijd is meer dan verdiend.

Tot de hoogtepunten van het Nederlandse pastelportret behoren ongetwijfeld ook de portretten van de hand van Thérèse Schwartze. Zij wist de techniek in de late negentiende eeuw nieuw leven in te blazen en kwam tot een groot oeuvre aan pastelportretten. De reputatie van haar portretten in pastel was zelfs zo hoog, dat de prijzen daarvan wedijverden met die van haar olieverf schilderijen, ondanks het feit dat de pastels slechts een fractie van de tijd kostten die de vervaardiging van olieverf werken vergde. Dit jaar is het honderd jaar geleden dat Thérèse Schwartze stierf. Het verheugt de Thérèse van Duyl – Schwartze Stichting dan ook dat zij in deze publicatie ruimhartig erkenning krijgt voor de grootste en laatste impuls die zij gaf aan het Nederlandse pastelportret.

Tonko Grever

Voorzitter Thérèse van Duyl-Schwartze Stichting

Reizende
portrettisten
in de
achttiende
eeuw

Pierre Frédéric de la Croix, Dirk Baron van Boetzelaer, 1753, pastel.
Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed, Rijswijk

Pierre Frédéric de la Croix, August Anthony Gustaaf Baron van Boetzelaer, 1753, pastel. Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed, Rijswijk

exposeerde hij op de Salon in Parijs en in 1746 werd hij benoemd tot lid van de *Académie royale de peinture et de sculpture*. Al in Parijs had hij contact gehad met een telg uit de familie Van Tuyll en zijn reis naar Nederland in 1766 vond wellicht plaats op uitnodiging van een lid van deze familie of van een verwant van die familie. De Latour maakte diverse portretten voor de families Van Tuyll en Van Zuylen, onder ander van de beroemde Belle (Isabella Agneta Elisabeth) van Zuylen (1740-1805). Zijn tweede bezoek was een jaar later, in 1767. Toen bezocht hij voornamelijk Amsterdam, waar hij onder anderen de al eerder genoemde bankier Daniel Hogguer vereeuwigde en reisde na dat jaar door naar vermoedelijk Frankrijk.

Andere kunstenaars

Naast de al genoemde kunstenaars Perronneau, Liotard en De Latour, bezochten nog meer Franse pastellisten in het derde kwart van de achttiende eeuw Nederland, zoals de wat minder bekende Noelle Challe (ca. 1721-ca. 1776), die omstreeks 1764 in ons land was, en Léon-Pascal Glain (1723-na 1788), die in 1767-1768 in Nederland was.⁵ De

doofstomme Franse portrettist Pierre Frédéric de la Croix (1709-1782) kwam op jonge leeftijd naar Nederland en bleef daar vervolgens tot zijn dood wonen.⁶ Hij woonde in Den Haag, maar maakte ook portretten van mensen uit Amsterdam en Utrecht. Hij hield zich vooral bezig met het pastelportret. Er is een grote hoeveelheid werken van hem bekend, maar er is weinig over zijn precieze levensloop te vinden. In 1753 schreef hij zich in bij schildergenootschap *Pictura* in Den Haag. Hij maakte de meeste pastels in de periode 1760-1775. Zijn werken laten zien dat De la Croix geen onverdienstelijke kunstenaar was. Zijn goede reputatie als portrettist, blijkt uit de portretten in olieverf die hij maakte voor de stadhouderlijke familie, waaronder Prins Willem V en Prinses Caroline. Toch haalden zijn pastels nooit het niveau van de verfijnde werken van de zojuist besproken grootmeesters.

Een andere succesvolle portrettist die bovendien de aandacht van het Stadhoudelijk Hof op zich wist te vestigen, was de in Parijs opgeleide Zwitser Samuel Bolomey (1739-1819). Deze schilder kwam in 1763 naar Den Haag en trok al snel de aandacht van stadhouder Willem V, van wie hij opdrachten kreeg.⁷ Hij werkte vooral in olieverf, maar maakte ook pastels. Hij bleef met kleine onderbrekingen

Pierre Frédéric de la Croix, Clasina Dorothea Jacoba, Barones van Boetzelaer, 1765, pastel. Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed, Rijswijk

Pierre Frédéric de la Croix, Christiaan Willem des H. R. R. vrijheer van den Boetzelaer, 1753, pastel. Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed, Rijswijk

wegens reizen, in Den Haag gevestigd tot 1791, toen hij naar Zwitserland terugkeerde.

Het zijn met name Perronneau en Liotard die beeldbepalend zijn geweest voor de Nederlandse pastelportretkunst van de tweede helft van de achttiende eeuw. Dit in tegenstelling tot De Latour, die veel meer als een incidentele bezoeker gezien kan worden en Bolomey en De la Croix die de vaardigheid misten waar het Nederlands patriciaat naar uitkeek.

Tischbein

Anders dan Liotard heeft Tischbein een langzame aanloop gehad voordat hij een goed netwerk had opgebouwd in Amsterdam. In 1781 vertrok Duitser Johann Friedrich August Tischbein naar Nederland.⁸ Door zijn studiereis in Italië maakte hij kennis met vakgenoten en veel Engelse vermogende reizigers. Zodoende kwam hij in contact met verschillende hoven in het buitenland. Tijdens zijn eerste bezoek, in 1781, aan Den Haag deed hij tevergeefs pogingen in contact te komen met het stadhouderlijk hof. Tijdens zijn tweede bezoek, 5 jaar later in 1786, kreeg hij meer opdrachten in Den Haag, maar van een solide klantenkring

was nog geen sprake. Pas bij zijn derde bezoek in 1788 aan Den Haag, kreeg hij eindelijk een opdracht van het Stadhouders Hof. In deze reeks portretten van de stadhouderlijke familie werkt hij in pastel, bij andere opdrachtgevers werkte hij uitsluitend in olieverf. Deze esthetische keuze past zeer goed bij de ontwikkelingen van zijn tijd maar ook bij de smaak van het hof. Ook na deze pastelreeks van het Stadhouders Hof richtte Tischbein zich volledig op zijn werken in olieverf. Zijn laatste bezoek aan de Republiek in Amsterdam, welke zeer succesvol was voor zijn carrière, was van 1791 tot 1794. Hij kon gemakkelijk de klantenbestanden van de eerder genoemde pastellisten overnemen. In 1794 was Tischbein vanwege politieke redenen genoodzaakt te vluchten naar het buitenland, wat in de 18de eeuw ruimte bood voor een nieuwe vaardige pastellist in de Republiek, Charles Howard Hodges. Na Duitse, Zwitserse en Franse pastellisten in de Republiek was het rond de eeuwwisseling een Engelsman die het portretpastel tot grote hoogte wist te brengen.

Johann Friedrich August Tischbein, Willem V (1748-1806), Prins van Oranje-Nassau, 1789, pastel. Rijksmuseum, Amsterdam

Johann Friedrich August Tischbein, Frederika Louise Wilhelmina van Pruisen ca. 1789, pastel. Mauritshuis, Den Haag

The image features a classical painting of a woman's face and shoulder. The woman has dark, curly hair and is wearing a white garment with a dark lace collar. The background is a textured, dark green. The name 'Thérèse Schwartze' is written in white, serif font across the center of the image.

Thérèse
Schwartze

Thérèse Schwartze, Hendrik Maurits van Loon, 1890, pastel. Museum van Loon

verkoop. Kort na de dood van haar vader vertrok zij in 1874 naar München om haar kennis en vakmanschap verder uit te breiden. En nadat ze een jaar in München had doorgebracht, trok zij verder naar Parijs, waar zij eveneens vele indrukken opdeed die van belang waren voor haar verdere werk.

Terug in Nederland heeft Schwartze een groot deel van de contacten, die haar vader had gehad, kunnen overnemen. Daartoe behoorden kunstenaars als Johannes Bosboom (1817-1891) en Jozef Israëls (1824-1911), maar ook voorname Amsterdamse families, die potentiële opdrachtgevers waren, zoals de families Six en Van Lennep. Schwartze was vooral actief in de hogere kringen van de Nederlandse samenleving. Dit waren zowel oude adellijke geslachten als

families die recentelijk fortuin hadden gemaakt en wilden wedijveren met de gevestigde elite. De familie Van Loon was één van de belangrijkste opdrachtgeefsters voor Schwartze. Maar liefst vijftien familieleden uit vier generaties zijn door haar geportretteerd. Het vroegste Van Loon-portret van haar hand dateert uit 1866, toen ze nog maar vijftien jaar oud was.⁵⁰ Ongetwijfeld heeft haar vader hierbij een helpende hand geboden. Twee van de beste en bekendste pastels uit de collectie van het Museum Van Loon zijn de kinderportretten van Hendrik en Daisy van Loon uit 1890 en 1894. Daisy werd zelfs tweemaal door Schwartze geportretteerd, want nadat zij eerst in 1894 als driejarige was afgebeeld, poseerde zij opnieuw als twintigjarige in 1911.⁵¹

Thérèse Schwartze, Louise Marguérite van Loon (Daisy) van Loon, 1894, pastel. Museum van Loon, Amsterdam

Ook van het Koninklijk Huis ontving Schwartze meerdere opdrachten voor pastels en daarmee werd haar status als dé portrettiste van de elite bevestigd. Terwijl ze uiterst vaardig was met zowel olieverf als pastelkrijt, zocht zij ook een andere niche die zeer kenmerkend werd voor haar loopbaan. Dit was het zogenaamde ‘Swagger portrait’ waarin de voorgestelde op enigszins overdreven wijze werd neergezet om rijkdom en macht uit te stralen. Zeker bij de portretten van Koningin Wilhelmina kwam dit tot uiting. Schwartze is één van de weinige Nederlandse kunstenaars die deze buitenlandse manier van portretteren heeft toegepast.

Ondanks haar veel geroemde portretten van de Nederlandse elite en van het koningshuis, bleef Schwartzes werkgebied tot

Nederland beperkt. In het buitenland deed ze geregeld mee aan exposities en wedstrijden, waarvan zij er enkele won. Zoals in 1888, toen zij een opdracht kreeg voor een zelfportret voor de Galleria degli Uffizi in Florence. Het portret viel dusdanig bij het buitenlandse publiek in de smaak, dat ze een jaar later een Gouden medaille in de wacht sleepte tijdens de Internationale Tentoonstelling in Parijs.⁵² Toch bleef haar klantenkring beperkt tot Nederland. Dit in tegenstelling tot haar rivaal Jan Veth, die vooral ook veel portretopdrachten uit Duitsland kreeg.

Schwartze heeft behalve alle lovende kritieken in het binnen- en buitenland ook enige kritiek ontvangen op haar werk, onder andere vanuit de kring van de kunstzinnige en literaire beweging van de Tachtigers. Deze beweging streefde naar

Thérèse Schwartz, Koningin Wilhelmina, 1888, pastel. Koninklijke verzamelingen, Den Haag

Thérèse Schwartz had duidelijk een zeer commerciële instelling. Toen de vraag naar pastels groot werd, besloot zij haar prijzen te laten stijgen en voor een pastel ongeveer even veel geld te vragen als voor een werk in olieverf. Gedurende haar hele carrière stegen de prijzen van haar werk aanzienlijk.⁵⁴ In 1887 kostte een pastel 450 gulden en in 1891 maar liefst 1000 gulden. Ook voor olieverfportretten steeg de prijs, maar lang niet zo snel als voor pastels. Voor werken in olieverf lag de prijs in 1881 tussen 800 en 1200 gulden, afhankelijk van de grootte, en in 1885 was dit gestegen tot tussen 1000 en 1500 gulden. Door deze ontwikkelingen kwamen de prijzen voor pastels steeds dichterbij die voor geschilderde portretten,

ondanks het feit dat de vervaardiging van een met pastelkrijt uitgevoerde beeltenis veel minder tijd kostte.

Na de overweldigende rijkdom en kwaliteit, die de buitenlandse portretten meebrachten naar Nederland in de tweede helft van de achttiende eeuw, had Nederland in de late negentiende eeuw en vroege twintigste eeuw een pastelliste van eigen bodem van een internationaal en toonaangevend niveau. Het werk van Thérèse Schwartz vormt een waardige afsluiting van een traditie die gedurende ongeveer anderhalve eeuw een veel grotere betekenis heeft gehad voor de Nederlandse portretkunst dan men zich doorgaans realiseert.

Thérèse Schwartze, Koningin Wilhelmina, 1911, pastel. Arti et Amicitiae, Amsterdam

Colofon

Deze uitgave verscheen ter gelegenheid van de tentoonstelling
Pastels: Het pastelportret in Nederland
in Museum Van Loon van 8 maart 2018 tot en met 4 juni 2018

Uitgave WBooks in samenwerking met Museum Van Loon
Auteur: Fleur Siedenburg met een bijdrage van Rudi Ekkart en Claire van den Donk
Voorwoord: Tonko Grever
Redactie: Rudi Ekkart
Vormgeving: Maarten Evenhuis

Fotografische verantwoording:
Amsterdam, Amsterdam Museum: p. 10, 11, 74
Amsterdam, Arti et Amicitiae: p. 77
Amsterdam, Joods Historisch Museum: p. 36, 41
Amsterdam, Rijksmuseum: p. 22, 32, 34, 35, 43, 49, 67, 70, 75
Den Haag, Koninklijk Nederlandsch Genootschap voor Geslacht- en Wapenkunde: p. 42
Den Haag, Koninklijke verzamelingen: p. 76
Den Haag, Mauritshuis: p. 18, 19
Den Haag, Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie: p. 44, 45
De Steeg, Kasteel Middachten: p. 48
Heemstede, Stichting cultuurhistorisch Fonds Boreel: p. 8
Zeist, Van de Poll-Wolters-Quina stichting: p. 12, 14, 15, 54
Rijswijk, Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed: p. 16, 17
Zaandam, Zaans Museum: p. 46, 47

Zwitserland
Genève, Musées d'art et d'histoire: p. 7, 12, 13

Duitsland
Kleef, Freundeskreis Museum Kurhaus und Koekkoek: p. 48

Met dank aan: Francine Wolterbeek, Josine Siedenburg

Deze uitgave is mede mogelijk gemaakt door:
Thérèse van Duyl-Schwartz Stichting en alle bruikleengevers

Thérèse van Duyl-Schwartz Stichting

OPGERICHT 16 JULI 1919

Museum Van Loon
Amsterdam

Keizersgracht 672 1017 ET Amsterdam
tel + 31(0)20.624 52 55
www.museumvanloon.nl

Afbeelding voorzijde: Thérèse Schwartz,
Koningin Wilhelmina, 1888, pastel. Koninklijke
verzamelingen, Den Haag.

Aan de binnenzijde: Heinrich Siebert I, Henriette
Agnes van Loon, 1854, pastel. Museum Van Loon,
Amsterdam.

Afbeelding achterzijde: Charles Howard Hodges,
Phillipine Henriette Constance van Loon, ca. 1815,
pastel. Museum Van Loon, Amsterdam.

Aan de binnenzijde: Pierre Frédéric de la Croix,
Clasina Dorothea Jacoba, Barones van Boetzelaer,
1765, pastel. Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed,
Rijswijk.

© 2018 WBooks / Museum Van Loon

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag
worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd
gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm
of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door
fotokopieën, opnamen of op enige andere wijze, zonder
voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De uitgever heeft er naar gestreefd de rechten met
betrekking tot de illustraties volgens de wettelijke
bepalingen te regelen. Degenen die desondanks menen
zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog
tot de uitgever wenden.

ISBN 978 94 625 8261 3

NUR 646

Dit boek biedt een overzicht van de ontwikkeling van het pastelportret in Nederland, in het bijzonder in Amsterdam, vanaf het midden van de achttiende eeuw tot het einde van de negentiende eeuw. Nederland kende een groot aantal buitenlandse portrettisten die de pasteltechniek in Nederland introduceerden, met name in de achttiende eeuw werd het medium zeer populair onder de welgestelde bevolking.

Beroemde buitenlandse kunstenaars zoals Perronneau (1715-1783), Liotard (1702-1789), Tischbein (1750-1812) en Hodges (1764-1837) komen aan bod. Uiteraard neemt ook de in de late negentiende en vroege twintigste eeuw werkende Nederlandse kunstenaars Schwartz een belangrijke plaats in. Maar ook de minder bekende kunstenaars, die eveneens een grote bijdrage hebben geleverd aan het Nederlandse kunstlandschap, zoals Siebert, Jelgerhuis en Anspach.

Museum Van Loon

9 789462 582613

WWW.WBOOKS.COM